

SAMO SE VARAKAM NAGAĐAJUĆI KOJI SMO JOŠ ŽIVI, A KOJI NISMO ŽIVI

Isnam TALJIĆ

Ta boja. O njoj mislim.

Ne može se ubuhvatiti okom. Da je nevidljiva, nije. Ukaže se jednom, u jednom trenu. Drukčije, nejma je ni na onom, ni na ovom svijetu. Niko se nije vratio, a i da se ko vratio, ne bi je uspio opisati. To je zato što nije uporediva s bojama koje znamo.

Osim neprekidne strepnje, koja razdire i koja je podrazumijevajuća količina brige, nejmam predosjećaj da moji nisu živi.

Čulo bi... Pročuje se. Ne znam kako, ali narod sazna i ono što se nikako ne može. Nekim vezama, ne znam kako, dozna se. Ako se dozna. Ja sam čuo za babu sve kako je bilo. Kako su ga na verendi, i sve, i najsitnije pojedinosti... O ostalima, samo da su odvedeni u logor.

Ili samog sebe samo zavaravam da su živi i da bi mi se, da je drukčije, javilo neko saznanje, u prsima, na snu, neki znak.

I kad doznam imena sa spiska za razmjenu, ili samo odakle su, a i onda kad nisu odande odakle bi moji mogli biti dovedeni, i znajući da opet ništa ne mogu saznati o svojim, odem.

Navikao. Nikad se ne zna. Tako i sad.

Čak se i u Unproforu prepali. Uspaničeno su poručivali da treba dati tih trideset pet četnika, jer je dvadeset petero s bošnjačke strane u takvom stanju da im se najhitnije mora pomoći. Poručuju da ne varaju i da će biti razmijenjeni živi za žive.

Amoru Mašoviću dopustili da provjeri. Kad je vidio što je vidio, Amor Mašović dao riječ Unproforu da će traženi četnici biti isporučeni, pa makar i Alija potpisao. Ove naše je preuzeo samo toliko da bi ih premjestio. Ostavio ih je u prvoj baraci na našoj teritoriji. Dalje nije dao Unprofor. Oni preuzeli nadzor u toj baraci dok ne budi sigurni da su naši predali njihove.

Slušam Amora Mašovića:

– Ovi naši su u takvom stanju... Samo jedan u dobi vojne sposobnosti, i on naskroz onesposobljen. Ostalo su žene i djeca. To je... Jadna majko svoja... Kad sam vidio, nisam imao kad uzeti ni spisak s njihovim imenima.

To što mi njima ne dajemo civile, nego zarobljene ubice, i u tome je karakter ovoga rata. To što su ljudi koji su istjerani iz svojih

kuća proglašeni ratnim zarobljenicima i strpani u konclogore, toga nikad nije bilo. Kao i četnici u svojoj ratnoj propagandi na teritoriji koju su zaposjeli, tako ih karakterizira i Unprofor.

Takav je to karakter rata.

Ništa svoje nejmam uza se. Ni leksikone, ni rječnike stranih riječi i izraza. Ostali, kao i sve ostalo, kao moj život što je tamo ostao, pa ne bih napamet pametovao o tome šta je karakter i šta nije karakterno.

Tako, krenem i na ovu razmjenu.

Samo što se još ne vodim da sam u Državnoj komisiji za razmjenu ratnih zarobljenika međunarodno priznate Republike Bosne i Hercegovine.

Da nije kako jest, bi ovi iz Komisije tjerali sprdnju sa mnom. Ovako, ne idemo ne veselja; bolje je s jednim više podijeliti muku. Stekli u mene povjerenje. Ponekad sa mnom podijele i neku svoju privilegiju. Probao sam čokoladu, banane mi se gade.

Tapše me Amor Mašović:

– Evo nama i našeg Rifeta Džaferagića.

Krećemo u punom sastavu!

U baraci, jad i čemer. Medicinari Unprofora sjatili se oko jedinog odraslog muškarca. Svega ga umotali u zavoje.

Dječurlija ga zovu Kemalom. Neki kažu i Kemo... Odrezali mu, vele, nogu u Fabrici stilskog namještaja. Tu ga priveli iz logora da bi mu, na njegove oči, na strug zavezali brata i rezali ga. Kemala su polijevali prljavom vodom i osvješčivali sve dok mu brata nisu iskomadali. Onda su počeli rezati i njega, ali je jedan naredio metalostrugarima da ga ostave takvoga, jer će bolja kazna biti ako ostane nešto života u njemu. Drugi je rekao da bi se to moglo i prihvatiti, ali ako bi ga polili kiselinom... Svega su ga zalili. I po očima. Da dobro zapamti to čega se posljednje nagledao.

Žene čuče u mraku i smradu barake. Pet ih s trbusima do zuba.

Ja, šta li su, jadnice, prepatile čim im još nisu izišli uboji ni po licu, iako su ih prestali tući čim su se uvjerali da su ostale u drugome stanju? Ovih pet su najduže tučene jer im se nikako nije primalo.

Čuče. Da se manje primijeti... Čame u tami.

Nejmam srca pričati o djeci. Neka se privijaju oko matera s trbusima. Druga cvile. Neka skaču uz vojnike Unprofora ne bi li dobili još čokolade, ali ih vojnici odbijaju pokušavajući objasniti da bi to moglo biti opasno nakon što se dugo nisu pravilno hranili.

Naši iz Komisije popunjavaju Unproforove formulare. I Unprofor popunjava svoje formulare. Ima se toga napisati i ispotpisivati. Nije ovo obična primopredaja. Ljudi su to. Rat je ovo...

Ne mogu više zuriti u tamu. Vraćam se vratima. Prilazim dvadeset petom zarobljeniku. Najstarijem.

Dvadeset petoj. Nena. Sjedi na podu kraj otvorenih vrata. U unosanim dimijama. Izvehdjela šamija prekriva joj džemperčić. Vire iskrzani rukavi. Kalavare na nogama odaju da je navrat-nanos izvedena iz kuće i tek stigla nataći iznosane i muške cipeletine, kakve su ostavljane i na našoj verandi da bi se u njima hitro izlazilo na avliju.

Nenica se šćućurila. Prihvata štokrlu koju joj nudim. I sva se na njoj skupila u sebe.

Ima joj lijepih osamdeset, osamdeset pet godina. Ako joj nejma i više. Lijepih?! Valjda je u tolikom zbroju godina moralo biti i lijepih... A šta je dočekala i na šta je spala kod svega svoga nekadašnjeg dobra...

Sjedi i zuri. Kroz mene pilji.

– Neno! – dozivam je. – Neno, nemoj se ti mene bojati. Svoji smo.

Šuti i, ono, zuri. Sjetim se svoje brade.

– Neno, nisam i ja četnik. To je kobajagi brada. Onako. Ja to samo onako... Sastavljam pjesmice, neke priče. Imam nešto brade, jer to tako, kobajagi, treba kad se neko bavi pisanjem.

A nena, zuri.

– Neno, ja sam samo Rifet Džaferagić, predratni pisac i ovoradni unesrećenik, jer sam ostao bez doma i domovine i jer ne umijem preboljeti to što nikako da išta saznam o najbližoj rodbini, a kamoli da smognem svojim riječima opisati bol Bosne.

Trabunjam da bih razgovorio nenu, ne bi li ona osjetila iskrenost, pa da makar zadobijem povjerenje, da je time obodrim, a baljezgam.

Ona, kao da sam uspio, progovara:

– Svakakva sam se jada nagledala za ove dvije godine u ropstvu da bi i ćorav progledao, a mene obnevidjelo. Ni tebe ne vidim, sine.

Nena je progovorila:

«Ni tebe ne vidim, sine!»

Volio bih biti unuk ovoj staričici! Svoje nene nisam ni zapamtio. I njih ubili, isti, samo u onome tamo ratu... Možda bi mogla biti i ovakva. Pogotovo što ova podsjeća na moju majku. Osim što je moja majka triput krupnija i upola mlađa.

Hitim da je utješim:

– Odmori se ti – kažem. – Samo što nismo krenuli. Pa ćemo na svoje... – kažem, a vidim da me ona ne vidi.

– Ni ja dobro ne vidim... – trabunjam. – Naočare su mi od piskaranja. I od dugog čitanja. Povazdan piljio u knjige, zaboravljajuo se u čitanju i kad umine danje svjetlo, pa obnevidio...

– Znam, znam – kaže nena.

– Eto, vidiš, ni ja dobro ne vidim. A i nije ti pod moranje da me vidiš. Ja, ovo, samo onako, da se razgovorimo... Samo se ti meni odmori. Sad ćemo mi krenuti. Samo što nismo. U autobus ćemo... Ne zamjeri mi na bihuzurluku... Onako sam ti se javio. Da vidiš da si među svojim.

– Ja bih tebe pogledala, a ne mogu...

Nena je opet napustila neprogovor. Kazala je:

«Ja bih tebe pogledala, a ne mogu».

– Ja bih tebe pogledala, a ne mogu... Meni su u zjenicama gasili cigare. Sve dok mi nisu spržili oči. Pa se to, zar, više ne primjećuje. Ne vidi se, zar, da ne vidim? Ili i ti slabije vidiš, sine?

– I ja, majko, dobro ne vidim, ali se ne vidi da ti ne vidiš...

– Da ih od Boga snađe! Šta nam počinije. Da ne mogu ni suze pustiti... Da mi je makar jedna suza...

– Da mi je makar jedna suza... – opet kaže.

I sve bi, s tim neninim riječima, zamrlo u memljivoj baraci da vojnik Unprofora ne mrmlja, da se ne čuje kako razlama čokoladu, a dvanaestero djece cmizdri poskakivajući za njegovom zadignutom mamećom rukom.

Vrisak trudnice iz mraka nadjača miris čokolade. Kriknula iz utrobe. Proklinje porod.

Nena pipka po zraku jesam li joj još u blizini. Progovara:

– Ne bilo ti zapovijedeno, ali me odvedi onoj jadnici. Ono se ona porađa... Ti kako hoćeš, Rifete. Po volji ti. Ja moram. Bila je tuđa kost pod našim krovom. Ostali smo bez krova. Bez svega. Ali je ona najviše bez ičeg.

– Hoću – kažem presretan što mogu pripomoći.

I ime mi zapamtila!

Prokoračasmo.

Onako, da nešto rekнем, rekнем:

– Nemoj mi, neno, šta zamjeriti.

Nena ponavlja:

– Da ih od Boga snađe! Da ne mogu ni suze pustiti. Barem sada...

– Jest – kažem, a ne znam šta bih kazao.

Iz nene pokulja:

– Jest, jest! I ja se čudim... I ja se čudim, iako sam mislila da se više nikad ničemu neću moći čuditi. Čudim se tome kako me ti možeš voditi... Pitaj Kemu... Na njegove su te oči...

Proviknu se:

– Kemo, sine, kaži majci kako je bilo. Koga su, dok si mi ti još bio pri svijesti, izrezali u Fabrici namještaja?

– Majko, našega Rifeta, rahmetli... – stenje kroz zavoje jedini razmijenjeni muškarac.

Otimam se. Govorim:

– Ali, pun je svijet Rifetâ. Ja sam Rifet Džaferagić. A i Džaferagića je po Bosni gotovo koliko i Hodžića. Pun nas svijet i prazna Bosna.

Nena zakoračuje koliko po pedalj.

Kaže:

– Neka ti majci možeš hodati.

Nenica uz mene jedva pomiče stopice. Ja, piljim u pomicađe njezinih nogu. Zagledam joj u kalavare. Ona doziva iz petnih žila:

– Kemo, sine, vidiš li ti našeg Rifeta? Korača i mene vodi!

Iz mraka joj se odaziva:

– Ne vidim, majko! Stranci me svega zamotali zavojima... A i znaš da ja više ne vidim...

Nena, ne vidi. Njezin sin Kemo, ne vidi. Ja, upinjem oči u naše koračaje i sav vid upravljam na njezine stare potpečene cipeletine. Moga babe cipele! Potpečene cipele rahmetli babe Abida, sa naše verande!

Nije im se babu vodilo u logor. Ondje ga, preko te verande, presamitili i turpijali mu vrat tupom stranom noža; čak se odrekli i kame kao kame...

– Snaho, strpi se! Evo mājke... – govori nena.

Trudnica presvisnuto jeca.

Nadvriskujem baraku:

– Ja nisam taj Rifet Džaferagić. Zar ne bih majku prepoznao?! Naš Kemo nikako nije mogao vidjeti šta je bilo sa mnom na strugu!

– Da je tako, sine, a nije. A nije, sine... Tvoj babo, rahmetli Abid-aga, držao je do nāma koliko je god mogao, dok mu to nije pomutilo pamet. Nije više mogao izdurati i gledati jada očima kako su se koljači iz onoga rata snašli u bratstvu-jedinstvu. Pa i tebe, zar, smutilo... Ako vam i nije postalo familijarno, kako te ne bi smutilo? Ovaj rat je gori od minulog mira...

Pa krik barakom:

– Rifete!!!

Mene neko moj doziva. I isponova, isti, poznat zov:

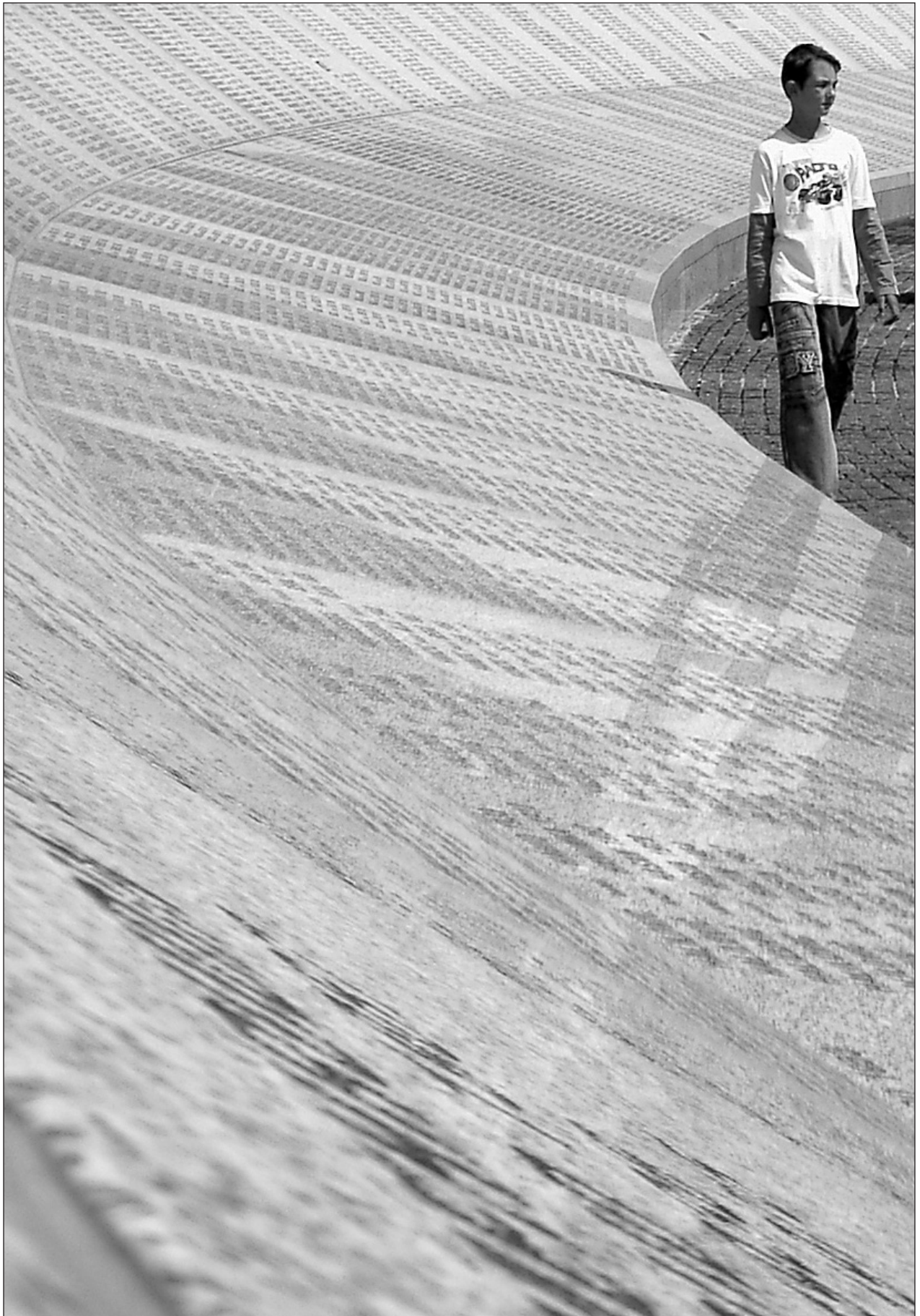
– Ne daj, Rifete, mājki da me porađa. Neka umremo skupa. I ja i ovo u meni!

Pogled mi se pomjera s natikača na staricinim nogama i zaustavlja na zgrčenom obrazu porodilje: slika i prilika moje žene Džemile.

– Majko! – vičem. – Ovo mi, majko, mrtvi u snu hodimo!

A preda mnom samo blješti ona boja koju Kemo nije ugledao nakon što je zapamtio ono što je posljednje vidio na dunjaluku. To je boja koja se ne može ubuhvatiti okom. Da je nevidljiva, nije. Ukaže se samo jednom, u jednom trenu. Drukčije, nejma je ni na onom, ni na ovom svijetu. Niko se nije vratio, a i da se ko vratio, ne bi je uspio prenijeti iz sjećanja i opisati. To je zato što nije uporediva.

Kad bih umio, njome bih opisao ovaj rat. Ovako, samo se varakam nagađajući koji smo još živi, a koji nismo živi.

Srebrenica - Potočari spomen obilježje i mezarje; kamene plohe na kojima su ispisana imena žrtava genocida